

Yaşlıların Dijital Teknolojileri Kullanım Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Levels of Digital Technology Use of Elderly

Aylin GÖRGÜN BARAN, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, E-posta: abaran@hacettepe.edu.tr
Şeyda KOÇAK KURT, Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi, E-posta: seydakocak@gazi.edu.tr
Esra SERDAR TEKELİ, Uzman, Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi, E-posta: estekeli@gazi.edu.tr

Anahtar Kelimeler:

Yaşlılık, Dijital
Göçmen, Dijital
Uçurum, Ağ Toplumu,
Dijital Teknoloji.

Öz

Bu çalışmada hızla gelişen iletişim teknolojileri ile toplumda birçok yönden dezavantajlı olarak görülen ve “dijital göçmen” olarak tanımlanan yaşlı bireylerin ilişkisi incelenmektedir. Bu bağlamda 60-74 yaş arası yaşlı bireylerin yeni iletişim teknolojilerini kullanım becerileri, kullanım amaçları, araçları ve sıklıkları üzerinden değerlendirilmektedir. Bu amaçla TÜİK’in 2016 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması veri seti birincil analize tabi tutulmuş ve ANOVA testi yapılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre yaşlı bireylerin internet teknolojileri ve platformlarına önemli ölçüde hakim oldukları tespit edilmekle birlikte dijital yeterlilik düzeyleri üzerinde demografik unsurların da etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Keywords:

Aging, Digital
Immigrants, Digital
Divide, Network
Society, Digital
Technology.

Abstract

In this study the relationship between communication technologies that develop rapidly and elderly individuals who are seen as disadvantaged in many ways in the society and defined as “digital migrants” is being examined. In this context, elderly people aged 60-74 are assessed on their abilities to use new communication technologies, purposes, tools and frequencies. For this purpose, TURKSTAT’s 2016 Information and Communication Technology (ICT) Usage Survey on Households and Individuals’ data set was subjected to primary analysis an one-way ANOVA test. In respect of the findings of the study, it was determined that elderly individuals dominate internet technologies and platforms significantly and was concluded that demographic factors are also effective on digital qualification levels.

Giriş

İnsan ve teknoloji ilişkisinin geçirdiği değişim ve dönüşümün bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni iletişim teknolojileri, gündelik hayatın her alanını sarmıştır. Tüm dünyada internet kullanım oranlarının her geçen yıl artması bu durumun bir göstergesidir. Artık teknoloji ve onun hayatımıza kattığı yeni nesil iletişim araçları insanlıkla birlikte yaşayan paralel bir dünyanın aktörüdür (Artut, 2014: 12).

Timisi'nin (2003:80), “tipik olarak mikro işlemci ya da bilgisayar yetilerini kullanan ve kullanıcılar arasında ve kullanıcı ile enformasyon arasında etkileşime olanak tanıyan ya da bunu zorunlu kılan” olarak tanımladığı yeni iletişim teknolojileri küreselleşmenin günlük hayatı etkileyen yapısal güçlerinden biridir (Phillipson, 2013). Yaratımı yalnızca tekniklerin buluşuna değil, toplumsal süreçlere de bağlı olan yeni iletişim teknolojileri (Maigret, 2013:347) ve özellikle internet yeni iletişim kanallarının ortaya çıkmasına neden olmuş ve toplumları sosyal, kültürel, ekonomik ya da siyasi yapı ayrımı gözetmeksizin topyekûn güncellemiştir. Masuda'nın adına “sosyal teknoloji” dediği ve toplumu başkalaştıran bir sistem olarak tanımladığı bu yapı toplumları ve bireyleri bağlı hale getirmiş, dünya küresel bir köye dönüşmüştür. Dünyamızın artık küresel olarak birbirine bağlı hale geldiğini belirten Dijk, uydu televizyonlar, mobil telefonlar ve internetin hızla yayılmasıyla gelişmekte olan ülkelerin ağ toplumuna dönüştüğünü belirtir ve 21. yüzyılı “Ağlar çağı” olarak tanımlar (Dijk, 2016:13). Ona göre ağlar, toplumun sinir sistemidir ve bu altyapı hem sosyal hem de özel hayatlarımızda büyük bir etkiye sahiptir.

Kitle toplumundan ağ toplumuna geçişte temel birimin ağlarla birbirine bağlanan “birey” olduğunu belirten Dijk (2016,:71), bireysel seviyede ağların kullanımının hayatımızda baskın hale geldiğini söyler (2016:12). Bu noktada hayatlarımızı kuşatan internetin ulaştığı birey sayısının her geçen gün arttığı da düşünülecek olursa, bireysel kullanım istatistikleri, becerileri, erişim olanakları ve kullanım amaçlarının farklı demografik ölçütler bazında araştırılması ve tartışılması önem kazanmaktadır. Bu ölçütlerden en önemlisi yaş faktörüdür, öyle ki yaş teknoloji ile olan ilişkilerimizde belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda dijital göçmen olarak tanımlanan ileri yaş grubunun internet ve bilgisayar teknolojileriyle ilişkilerinin analizi önemlidir.

Çoğu gelişmiş ülkede iki önemli toplumsal eğilimin olduğunu belirten Neves vd. (2013), bunlardan ilkinin yaşlanan bir nüfus, ikincisinin ise bilgi iletişim teknolojilerinin toplumların büyük kesimlerini etki altına alması olarak belirtirler. Günümüz modern toplumlarının yeni iletişim teknolojileri kadar önemli ve yadsınamaz bir gerçeği de yaşlı nüfusun artışıdır.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaşlı nüfus giderek artmakta, bir yandan ağlar her yeri kuşatırken diğer taraftan nüfus hızla yaşlanmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2016 yılı verilerine göre son beş yılda yaşlı nüfus %17 artış göstermiştir. Yaşlı nüfusun tüm dünyada ve ülkemizde hızla artmasına karşın, yaşlılık çalışmalarının akademik yazında henüz gerekli ilgiyi görmemiş olması büyük bir eksiklik olarak görülebilir.

Yaşlılık çalışmalarının henüz dikkat çeken bir alan olmasına paralel olarak, yeni iletişim araçlarının yaş faktörü bazında incelenmesine ilişkin yapılan çalışmaların daha çok genç nesil üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Yaşlı bireylere yönelik çalışmalar yok denecek kadar azdır, var olanlar da daha çok teknik ve psikolojik perspektiflerden beslenmektedir. Becerikli (2013:6) konuya ilişkin Türkiye’deki ilginin tıp ve psikolojinin aile içi-iletişimle ilgili çalışma alanında yoğunlaştığını belirtmektedir. Hızla artan yaşlı nüfusun ağ temelli toplum yapısında yeni iletişim teknolojileriyle olan bağına ortaya koymak, bu ilişkiyi besleyen ve engelleyen faktörleri diğer yaş gruplarıyla karşılaştırmak açısından önemlidir. Zira yaşlı nüfus, genellikle yaşlıların “yeni iletişim teknolojileriyle mesafeli olduğu” yönündeki ön yargılardan beslenerek ihmal edilmektedir (Becerikli, 2013:21). Bu yaklaşım yaşlılara yöneltilen “vasıfsız”, “hasta”, “muhtaç” gibi tanımlarla, değişen toplum yapısında sosyo-ekonomik ve kültürel olarak göz ardı edilmelerine sebep olmaktadır.

Bu çalışma, yeni iletişim teknolojilerinin bireylerin hayatlarıyla hangi noktada kesiştiği ana probleminden hareket eder. Bu bağlamda ileri yaş grubundaki bireylere odaklanan bu çalışma, yaşlı bireylerin internet teknolojileri ve yeni medya platformlarını kullanma sıklıkları, becerilerini ve kullanım amaçlarını “dijital göçmen” ve “dijital uçurum” kavramsallaştırmaları üzerinden incelemektedir. Bunun için TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasının (2016) verileri kullanılmıştır. TÜİK’in 2016 Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması çerçevesinde 60-74 yaş kategorisindeki yaşlılara yönelik dört temel sorudan hareket edilmiştir. 1) Yaşlıların bilgisayar ve internet kullanım yetenekleri ve sosyo-demografik özellikleri arasında bir ilişki kurulabilir mi? 2) Yaşlıların internet ve bilgisayar kullanım yetenekleri diğer yaş gruplarına göre farklılaşmakta mıdır? 3) Dijital uçurumun yaşlı bireyler temelinde etkenleri nelerdir? 4) Yaşlıların dijital okur-yazarlıkları, internet kullanım yetenekleri ve demografik özelliklerinden etkilenmekte midir? Bu soruların yanıtları TÜİK’in araştırması kapsamında birincil analizlerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dijk’in da belirttiği gibi bu yeni teknolojilerin kullanımları ve kullanıcılarının sosyal bağlamları hakkında bilgi sahibi olmazsak pratikte bu kapasitelerin nasıl ortaya çıktığını tamamen anlamamız mümkün değildir (2016:379). Bu bağlamda çalışmada teknoloji ile değişen toplumsal yapıda yaşlıların konumunu sanayi sonrası toplumları, dijital toplum ve ağ toplumu gibi farklı kuramsal tanımlamalar üzerinden gidilerek ortaya konmaya ve yaşlı bireylerin internete ulaşım ve kullanım becerileri dijital yerli, dijital göçmen, dijital eşitsizlik ve dijital bölünme/uçurum kavramsallaştırmaları doğrultusunda açıklanmaya çalışılmıştır.

Yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin yalnızca gençlere özgü olduğu ve yaşlıların dışarıda bırakılması gerektiği düşüncesi yanlış bir yaklaşımdır. Yaşlılığın sosyal boyutunun teknolojik gelişmeler bağlamında hesaba katılması gerekliliği bu çalışmanın dikkat çekmeyi hedeflediği noktalardan bir tanesidir. Çünkü, yaşamı anlamlandırma noktasında, bireylerin yaşlılık döneminde sosyal ihtiyaçlarını karşılamaları ve yalnızlık duymamaları, bir işe yaramaları, bir işi başarmaları ve toplumsal sorumluluk ve yardım duygularını tatmaları bakımından önce sosyal ilişkilerini canlı ve dinamik tutmaları gerekmektedir (Görgün Baran, 2011). Bu nedenle en az gençler kadar yaşlıların da bu teknolojileri kullanabilmeleri, yaşamlarını anlamlandırmaları bakımından önem arz etmektedir. Ancak,

çalışmada yer alan yaşlıların sosyal, ekonomik ve kültürel özellikleri ile ilgili verilerin eksikliği bu çalışmanın önemli bir kısıtlılığını oluşturmaktadır. Dijital uçurumu ölçme amacı taşıyan bu çalışmada, dijital uçurumun arkasında yatan sebeplere ulaşılamaması nedeniyle, TÜİK'in gelecekte bu alanda yapacağı çalışmalarda bu boşluğu doldurması, elde edilecek verilerin daha anlamlı ve çözüme yönelik olmasına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada yaşlıların yeni bilgisayar ve internet teknolojilerini kullanım yetenekleri, kullanım araçları, kullanım amaçları ve kullanım sıklıkları daha önce yapılmış çalışmalar üzerinden tartışılmakta, sonrasında araştırmanın yönteminden söz edilerek TÜİK'in araştırmasının birincil analize tabi tutulan bulguları verilmektedir. Değerlendirme ve sonuç kısmında ise bu çalışmanın bulguları ilgili teorik çerçeve ve literatür üzerinden araştırmanın bulguları arasında bağlantı kurularak öneriler sunulmaktadır.

Ağ Toplumunda Yaşlılar

Küreselleşme ve nüfusun yaşlanması arasındaki ilişki, tüm dünya için sosyal değişim olasılığı ve sonuçları taşıyan önemli bir konudur. Modern toplumun en büyük özelliklerinden biri olan yaşlı nüfus oranındaki artış, yaşlanmanın ulusal değil, ulus aşırı kurumları ve toplulukları etkileyen bir sorun olduğunu göstermektedir (Powell ve Khan, 2014:223). İkinci Dünya Yaşlanma Asamblesi'ne göre 2050 yılına kadar dünyadaki yaşlı birey sayısı gençlerden daha fazla olacaktır (Mc Daniel ve Zimmer, 2013). Diğer taraftan 2006-2030 yılları arasında az gelişmiş ülkelerde yaşlı insan sayısının %140 yükseleceği ve bu oranın daha gelişmiş ülkelerde %51'e ulaşacağı tahmin edilmektedir (Mc Daniel ve Zimmer, 2013). Bu veriler iletişim teknolojileriyle donatılmış gündelik ve toplumsal hayatta dezavantajlı kesim olarak yaşlıların bu yeni teknolojilerle hangi noktada buluşabildiğini ve var olabilmek potansiyellerini ortaya koymayı gerekli kılmaktadır.

Toplumların geçirdiği dönüşümü en iyi açıklayan kavram, aynı zamanda 21. yüzyılın da anahtar kavramı olan *küreselleşme*, yeni bilgi teknolojileri, ulusal sınırların ötesine taşan dev hacimli ticaret, sermaye, insan ve kültürler ile her zamankinden çok daha fazla entegre küresel ekonomi ile insanların birbirine bağlı olmasını içeren karmaşık bir olgudur (Powell ve Khan, 2014:223). Küreselleşmenin ortaya çıkmasıyla birlikte toplumların hızlı değişimi başlamıştır. Özellikle hızla ilerleyen teknolojik gelişmeler, toplumsal değişimi hızlandırmıştır. Bu değişim bireyler bazında ele alındığında yaşlılar hiç kuşkusuz her yönden dezavantajlı kesimi oluşturmaktadırlar. Değişen toplum dinamikleri, iletişimden tüketime, ekonomiden kültüre tüm yapıyı kontrol altına almış, bireyler bu değişime ayak uymak zorunda bırakılmıştır.

Küreselleşme ve onunla başlayan değişim yaşlıların hayatı üzerinde eşit olmayan ve çok katmanlı etkiler yaratmıştır (aktaran Phillipson, 2003). Bu bağlamda *küreselleşmeyi* ortaya çıkaran ya da onu hızlandıran bir kavram olarak teknoloji ile toplumun dezavantajlı grubu olarak tanımlanan yaşlıların ilişkisi önem kazanmaktadır. Bu ilişkiyi ortaya koymak için ise, öncelikle bu yeni toplum yapısının özelliklerini açıklamak yerinde olacaktır.

Toplumsal hayatın üretim /dönüşüm ekseninin bilgiye kaydığı (Meder, 2011:74), ve Bell'in sanayi sonrası enformasyon toplumu olarak tanımladığı bu yapıda ileri teknoloji

olarak entelektüel teknolojinin varlığı söz konusudur (Bell, 1997). Bell'in sanayi sonrası enformasyon toplumu kavramsallaştırması Castells'de ağ toplumuna karşılık gelir. Enformasyonun en etkin iletim aracı olarak internet, ağ toplumu ile enformasyon toplumu arasında bağ kuran sistemdir. Sanayi toplumundan bilgi çağına geçtiğimizi belirten Castells yeni iletişim teknolojilerinin mekânı ortadan kaldırarak hızlı ve eş zamanlı bir iletişimle küreselleşmeyi hızlandırdığını belirtmektedir (Glass, 2005). Castells güç ilişkilerinin toplumun temeli olduğunu söyler ve gücün ağlar vasıtasıyla kullanıldığı bir toplum tanımı yapar. Buna göre sosyal ve teknolojik koşullar altında dört farklı güç biçiminden bahseder: Ağ iletişim gücü, şebeke gücü, ağdaki güç ve ağ oluşturma gücü (Castells, 2011:773).

Bilginin güç olduğu bu yeni toplumda sahipliği önem arz eden, yaratıcı ile tüketicisinin aynı olduğu “bilgi”nin akışı da değişmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde değişmez, katı ve geleneksel bilgi yerini sürekli olarak değişen bilgiye bırakmıştır. Area ve Pessoa'nın deyimiyle (aktaran Garcia vd. 2016:102) “stabil olmayan bilgi ve malumat üretim akışı sürekli değişim, devamlı transformasyon, fiziksel ve materyal gerçekliğin stabilitesinin ve değişmezliğinin bir öncelik olduğu 19. ve 20. yüzyıllarda temel olarak geliştirilen kültürel üretime karşılık gelen bir denge ağırlığı”. Bilgi ve bilgi akışındaki bu değişim o kadar güçlüdür ki sızmadığı ve içererek ya da dışlayarak dönüştürmediği tek bir nokta yoktur (Çeler, 2012:116). Bu dönüşüm toplumsal değişimin temelini oluşturur. Yani sosyo-ekonomik ve kültürel örgütlenmenin değişiminde rol oynayan başlıca etmen, bilgi toplumunda ya da entelektüel teknolojinin gelişiminde yatmaktadır (Görgün-Baran ve Erdem, 2017:9).

Bauman'ın akışkan modern dünya olarak tanımladığı bu yeni toplum, sürekli bir değişim halindedir ve akışkanlığı buradan gelir. Elektronik dolayımın gittikçe artan bir olgu olduğunu belirten Bauman işte, oyunda ve hatta birçok seviyede yoğunluktaki ilişkilerde yeni iletişim platformlarının öneminden bahseder (Bauman, 2013: 42). Sosyal hayat rutin olarak elektronik ortamda sürer (ya da zaten sosyal yaşam elektronik yaşam veya siber yaşama dönüşmüştür) ve sosyal yaşam temel olarak bir bilgisayar, İpad veya cep telefonu aracılığıyla yürütülür (Lyon ve Bauman, 2013:36). Akışkan toplumun “kişisel sunum kültürü” yeni bir tüketim piyasası oluşturmuştur. Buna göre “tüketmek” damak zevkinden ziyade kişinin kendi sosyal aidiyetine yatırım yapmasıdır. Tüketim toplumunun bir üyesi olmak, ayak uydurmak ve yetersizlik korkusunun hiç bitmediği çetin bir mücadeledir. Yeni iletişim teknolojilerinden türeyen yeni medya platformları da bu piyasanın sunduğu tüketim mallarıdır. Bireysel olarak yerine getirilen “kendini üretme” işi için gereken “araçları” şirketler tarafından tedarik edilir. Bu araçlar bireylerin önceden olduğu gibi şimdi de özgür olabilmek için öğrenmesi, uyması ve uymayı öğrenmesi gereken karşı konulamaz “zorunluluğun” kristalleştirilmiş biçimleridir (Lyon ve Bauman, 2013:38-41). Dolayısıyla gerçekliğin imgeler üzerinden değerlendirildiği bu simülasyon evreninde teknoloji sanal bir gerçeklik yaratır (Baudrillard, 2011). Bu sanal gerçeklik deneyimlerimizi belirleyip biçimlendiren, elektronik devreler tarafından yaratılan ve iletilen sembolik temsillerle ifade edilen kültürel kodların gerçekliğidir (aktaran Çeler, 2012:114). Bu gerçekliğin içinde yer almak ya da yeni sanallıkta görünür olmak, yeni iletişim teknolojilerini benimseme ve kullanabilme becerileri ile mümkündür.

Kitle toplumundan ağ toplumuna geçişte etkin olan yeni iletişim teknolojilerinin yarattığı bu sanal sosyallikte erişim sahibi olmanın öneminden bahseden Dijk, erişim sahibi olmayanların bu toplumda yer alamayacağını, dijital kültürün sunduğu harika uygulamalar ve ifade türlerinden faydalanamayacaklarını söyler (2016:274). Bu yeni medya yayılımı basamağında halen, sosyal açıdan izole, bilgisayar ve internete bağlı olmayan, bazıları yüksek sosyal statü sahibi bir yaşlı nüfusu olduğundan bahseden Dijk (2016:286), Hollanda’da gerçekleştirilen bir çalışmadan söz eder. Buna göre eğitim, yaş, cinsiyet açısından internet kullanımında büyük uçurumlar olduğunu belirtir. Bu uçurumun farklı yaş gruplarında daha fazla olduğuna değinen Dijk, gençlerin dijital tüm uygulamaları yaşlılara kıyasla daha fazla kullandıklarını belirtmiştir (2016:282).

Yeni iletişim teknolojilerinin günümüzde sosyal yaşamın sürdürülmesinde vazgeçilmez unsurlar olarak görülmekle birlikte sosyal problemlerin çözümünde de önemli rollere sahip olduklarını belirten Özkan ve Purutçuoğlu (2010:39), yaşlıların bu ürünleri etkin kullanımlarının sosyal uyum ve yaşam kalitesi açısından önemli olduklarını vurgulamaktadırlar. Geleneksel görüş bu yaş grubu için iletişim teknolojilerinin kullanımın az olduğunu belirtse de bu görüşün arka perdesi oldukça farklıdır. Örnek vermek gerekirse, bilgi işlem teknolojilerinin yetişkinlerin ticari işlemlerini ve sosyal bağlantılarını geliştirdiğini göstermiştir. Birkaç yıl içinde emekli olması beklenen 2. Dünya Savaşı zamanının bebeklerinin emekli yaşam tarzlarını benimsemeleriyle birlikte online servisleri daha sık kullanacağı tahmin edilmektedir (Chakraborty vd., 2013:948). “Yaşlı bir bireyin sağlıklı bir zihin yapısında olması, fiziksel olarak sağlıklı olmanın yanı sıra duygusal ve psikolojik yönlerden de iyi hissetmesi anlamına gelir”, bu açıdan bu tarz medya aygıtlarının kullanımının genel olarak yaratıcılığı yönlendirmede, kompozisyon ve yazımın pratiği ile hafıza ve zihin gibi sosyal yönleri geliştirmede katkı sağlayabileceği belirtilmektedir (aktaran Garcia, 2016).

Bru ve Lopez ile Marcias-Gonzalez ve Manresa ayrıca şunu eklemişlerdir (aktaran Garcia, 2016): İnternet yaşlı bireyler için dört geniş kategoride imkan kaynağı olarak işlev görür: bilgi, iletişim, aktarım ve yönetim, boş zaman ve eğlence. Böylelikle bağlantının olduğu bir dünyada medya okuryazarlığı zorunlu olarak dijital ve çok kipli (multimodal) olacak, okuryazarlık da sadece bilgisayar kullanımı ile sınırlandırılmayıp bütünsel bir çerçevede anlaşılabacaktır.

Yaşlı Bireylerin Dijital Teknolojileri Kullanım Becerileri: Dijital Göçmenler

Yeni iletişim teknolojilerinin toplumlar üzerindeki etkilerini açıklayan kavramların yanında birey temelli etkileri açıklamak için de öne sürülen terimler mevcuttur. Prensky (2001) yaşa bağlı bir kategorilendirme ile “dijital yerli” ve “dijital göçmen” kavramlarını öne sürmüştür. Buna göre teknolojiye yakınlık yaş faktörü ile belirlenmektedir. Yeni teknolojiler ile iç içe büyüyen ve onların dilini konuşan dijital yerlilerin aksine dijital göçmenler bilgisayarların yaygın olarak benimsenmesinden önce doğan ve dijital teknolojiyi hayatının daha sonraki dönemlerinde kullanmak zorunda kalmış kişiler olarak tanımlanmaktadır (Prensky, 2001, Karabulut, 2015). Bugünün yaşlılarının çocuklarından farklı sosyalleştiğini belirten Prensky (2001), bu yaşlıların şu an farklı bir dili öğrenme

sürecinde olduklarını belirtir. Bilişim teknolojilerine fazlasıyla aşina olan “dijital yerliler” paralel işleyen süreçlerden ve çoklu görevlerden hoşlanırlar, metin yerine grafiği tercih ederler ve internet kullanım amaçları ise ciddi konular için değil daha çok eğlence ve oyun amaçlıdır. Dijital göçmenler ise diğer göçmenler gibi öğrenirken bazıları çevrelerine daha iyi adapte olabilmek için daha iyi öğrenmeye çalışır ama yine de geçmişteki ayak izlerini bir raddeye kadar korumakta ısrarcıdırlar. Dijital göçmenlerin kendilerine has aksanları olduğundan bahseden Prensky (2001) bu aksanların birçok örneği olduğunu belirtir:

Bunlara örnek olarak belgeyi düzenlemek için çıktısını almak gerekliliğinden, ya da ofisteki insanlara bir şeyler göstermek adına onları yanınıza çağırarak gibi şeyleri kapsar. En sevdiğim örnek ise mailimi aldın mı diye sorulan telefon görüşmesidir (Prensky, 2001).

Dijitalleşmiş bir toplumun içinde olmak popülasyonun, özellikle de yetişkin ve yaşlı bireylerin, bu yeterliliklere sahip olduğu anlamına gelmez. Santibanez, Renes ve Ramirez’e göre (aktaran Garcia, 2016:102) yetişkinler-özellikle yaşlı bireyler- medyaya karşı daha savunmasız durumdadırlar. Onlar dijital yerli olmayan dijital göçmenlerdir ve görsel-işitsel medyanın çalışma yapısına dair bir şey bilmemektedirler, bu yüzden pasif tüketici durumundadırlar: “ bulunduğumuz dijital çağda fonksiyonel okuma yazma bilmeyen, teknoloji ve iletişim yeterliliklerinden mahrum bireyler haline gelmişlerdir” Area’ya göre yetişkinlerde vaziyet böyledir ve “bu fenomenler, yeni teknolojiler tarafından sürdürülen bir kültüre erişim başarısızlığını içeren yeni bir cahillik tipi” oluşturmaktadır (aktaran Garcia vd., 2016:103)

Her ne kadar internete uyum sağlayan ilk grup genç bireyler olsa da yaşlı bireylerin internet kullanım oranlarının önümüzdeki 5-10 yıl içinde artacağı tahmin edilmektedir (Pecchioni, 2005:231). Ülkemizde ve dünyada yaşlılar diğer nüfus gruplarına göre teknolojiyi benimseme oranlarına düşük düzeyde sahip olsalar da günümüzde bu grup dijital olarak her zamankinden daha “bağlı”dır. Amerika’da yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre (www.pewinternet.org), tüm nüfusta olduğu gibi yaşlılar arasında da internetin benimsenmesinin arttığı, 2000’li yılların başlarında internet kullanıcılarının oranı %14 iken günümüzde 65 yaş üstündeki yaşlı bireylerin %67’sinin çevrimiçi olduğu belirtilmektedir. Aynı araştırma sonuçlarına göre akıllı telefona sahip olanların oranının son beş yılda iki katına çıktığı ve özellikle yaşlı yetişkinlerde akıllı telefon kullanımının hızla arttığı belirtilmektedir. Bugün yaşlı bireylerin yarısı akıllı bir telefona sahipken, 2013’te bu oran %23 olduğu belirtilmektedir. 65-69 yaş aralığında akıllı telefon sahipliği oranı %59 iken bu oran 70-74 yaş aralığında %49’a düşmekte ve 80 yaş üzerinde %17’ye kadar gerilemektedir. Yani akıllı telefonların benimsenme ve kullanımı 70’li yaşların ortalarında ve ilerisinde kayda değer şekilde düşmektedir. Ev içinde geniş bant hizmetlerine sahip olan yaşlı sayısında da kayda değer bir artış görülmekte ve yaşlıların yaklaşık yarısının (%51) evde yüksek hızda internet kullandıkları belirtilmektedir. Tüm bunların bir sonucu olarak yaşlılar arasında sosyal medya kullanımının arttığı, bugün 65 yaş üzeri yaşlı Amerikalıların %34’ünün Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım sitelerini kullandıkları ancak eğitim seviyesi yüksek bireylerde daha yaygın sosyal medya kullanımı görüldüğü belirtilmektedir.

Garcia ve arkadaşlarının (2016) Endülüs'teki yetişkin (18-55) ve yaşlı (55 yaş üzeri) bireylerin medya yeterlilik seviyeleri üzerine yaptıkları bir diğer çalışmaya göre 18-30 yaş arası yetişkin bireylerin sosyal ağların ve internet ve mobil cihazların ve bir dizi kaynağın kullanımı konusunda üstün bilgilere sahip olduğu kanıtlanmıştır. 30 yaş üstü yetişkinler genel olarak daha düşük medya yeterliliklerine sahip olsalar dahi bu konuda daha hünerlidirler. 55 yaş üzeri bireyler ise diğer yaş gruplarına göre bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya daha az meyletmektedirler.

Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere, internet ile büyüyen dijital nesil ile kıyaslandığında yaşlı bireylerin dijitalle olan ilişkilerinde her zaman bir adım geride kaldıkları görülmektedir. Dolayısıyla internet ile hayatımıza giren akışkanlığa ayak uydurmak yaşlıların yeni gerçeği olmuş ve internet teknolojilerini önemli ölçüde hayatlarına katmak durumunda kalmışlardır. Dijital göçmenlerin teknolojiyi kullanmalarının bilgi alma amacı çerçevesinde geliştiği görülmekle birlikte zaman zaman bu amacın sohbet ve eğlenceye kaydığı sosyal medya kullanımlarının artmasıyla görülmektedir.

Yaşlılar, Dijital Uçurum ve Dijital Eşitsizlik

1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlanan ve yeni medyaya erişim ve yeni medyayı kullanımdaki eşitsizliğin altını çizen bir kavram olan dijital uçurum, bu tarihten önce bilgi eşitsizliği, bilgi açığı ya da gediği gibi kavramlarla ifade edilmekteydi.

Genellikle erişime sahip olanlar ve olmayanlar arasındaki boşluğa dikkat çeken dijital uçurum kavramı literatürde dijital bölünme ve sayısal uçurum şeklinde de ifade edilmektedir. Bilişim ve internet teknolojilerini (BİT) kullananlar ve kullanmayanlar arasındaki farklılıklara atıf yaparak, zamanla doğabilecek problemlerin altının çizildiği dijital uçurum meselesi, yalnızca erişimi değil, aynı zamanda gelir, eğitim gibi sosyoekonomik faktörlerin yanı sıra, toplumsal cinsiyet, ırk, etnik köken ve yaş gibi demografik faktörler arasındaki farklılıklara da gönderme yapmaktadır (Abbey ve Hyde, 2009:225).

Genel olarak bilgi teknolojilerinin yeni biçimlerine erişenler ve erişemeyenler arasındaki boşluğu ifade etmek için kullanılan bu kavram, Van Dijk'a göre (2006:222); bazı kafa karışıklıkları ve yanlış anlaşılmalara neden olmuştur. Bunlardan birincisi, bu metaforun iki keskin bölünmüş grup arasındaki büyüyen boşluğa gönderme yapmasıdır. İkincisi, bu boşluğun doldurulmasının pek mümkün olmadığını söylenmesidir. Üçüncüsü, uçurumun dahil olanlar ve olmayanlar arasındaki kesin eşitsizlik olduğuna dair uyandırdığı izlenimdir. Son yanlış yorumlama ise gözlenen boşlukların değişim gösterdiği gerçeğine karşın, uçurumun değişmeyen bir durum olduğu düşüncesidir. Van Dijk, bu tür bir yaklaşımın teknolojik belirlenimciliğin bir türü olduğunu söylemektedir. Eşitsizliğin dijital teknolojiye fiziksel erişiminin belirli sorunlarının altında yattığı ve erişim sorunu ortadan kaldırıldığında ekonomik ve toplumsal anlamdaki sorunların da çözüleceği sıklıkla ifade edilmektedir. Ona göre sadece teknolojik ikilikler değil, normatif ikilikler de bulunmaktadır.

Yaş, dijital uçurumda önemli bir faktördür. Çünkü yaş ilerledikçe, BİT kullanım yeteneklerinde azalma olmakta ve aşinalık azalmaktadır. Yaşlıların yeni teknolojileri kullanmalarının önünde çeşitli engeller olduğundan bahseden Paul ve Stegbauer (2005), teknik engellerin birinci sırada geldiğini söylemektedirler. Küçük telefonların rahat kullanılamaması, imgelerin ayırt edilememesi, göz bozuklukları olan yaşlıların metinleri okuyamamaları ve fiziksel engelleri nedeniyle klavye kullanamamaları bu zorluklar arasında yer almaktadır. Ayrıca yaşlıların kullanma konularında kendilerine güvenmemeleri, dalga geçilmesi korkusu ve kişisel bilgilerin başkalarının eline geçmesine yönelik mahremiyet zedeleyici olduğu düşünülen bazı psikolojik engeller de mevcuttur (Abbey ve Hyde, 2009:228).

Gençler ve yaşlılar arasındaki dijital uçurum ilk olarak Lenhard vd. (2000) ve Amerika Birleşik Devletleri Ticaret Bakanlığı (NTIA, 2000) tarafından belgelenmiştir. Lenhart vd.'nin Mart ve Ağustos 2000 tarihleri arasında ve 12 bin kişi üzerinde yaptıkları çalışmalarında, 65 yaş üstü kişilerin yalnızca %13'ünün internet erişimi olduğu, 30 yaşından küçük olanların ise %65'inin internet erişimi olduğu sonucuna varılmıştır.

Paul ve Stegbauer de (2005) gençler ve yaşlıların bilgisayar ve internet kullanımını inceledikleri çalışmalarında, yaşlıların ilgisinin düşüklüğünden bahsetmektedirler. Onlara göre; genelde kendi yaş grubuna ait olan ve benzer eğitim seviyelerinde olan emekliler ile iletişim kuran yaşlı nüfusun, genç ve iyi eğitilmiş bireylere sayısız imkan tanıyan (sohbet, oyunlar, filmler, müzik, vs.) ve yaşlı nüfus için gerekli olmayan internet kullanımı ile ilgili profesyonel bir güdüsü bulunmamaktadır. Yaşlı nüfusun katılım sağlamamakta direnmesi için geçerli sebepleri olduğundan bahsetmektedirler. Onlara göre bu sebeplerin neler olduğunu anlamak ve yaşlı nüfusun internet erişiminin önündeki engelleri kaldırmak gerekmektedir.

Tully, çalışmasında (2003: 448-450) gençlerin hayat tarzını etkileyen beş teknolojik boyutu tanımlamıştır. Buna göre gençler, gelecek kariyer imkânlarının kapısını açan teknoloji, sembolik sermaye olarak teknoloji, eğlence ve aksiyon kaynağı olarak teknoloji, sosyal özgünlük kaynağı olarak teknoloji ve günlük faaliyetlerin düzenleyicisi olarak teknolojiyi kullanmaktadırlar. Paul ve Stegbauer (2005) genç nüfusun genelde bu teknolojiler ile deneme-yanılma yoluyla ve akranları ile birlikte resmi olmayan eğitim süreçlerinden geçerek tanıştıklarını, yaşlı nüfusun ise daha çok mantıksal düşünme gibi sistematik ve doğal süreçlere daha yatkın olmalarından dolayı bu niteliklerin yeni teknolojiler ile başa çıkma konusunda birer engel haline geldiğinden bahsetmektedirler.

Olphert ve Damodaran (2013:564) 'dijital dahil olma' olarak özetledikleri, dijital teknolojilerle bağlantılı olarak herkesin erişime ve interneti kullanabilme kapasitesine sahip olmasının bireye, ekonomiye ve topluma artan faydaları olduğunu vurgulamaktadırlar. Onlara göre, yaşlı insanlar için dijital olarak dahil olmak hayat kalitelerini yükseltmek için yeni fırsatlar sunmanın yanı sıra, bağımsızlıklarının, toplumsal bağlantılılıklarının ve sağlık ya da bağlantılı yeteneklerin zayıflaması karşısında değerlerinin artmasının devam ettirilmesine yardımcı olabilir.

Milward (2003), yaşlılara odaklanan ve yaşlılar için internete erişimin algılanması, dışlanması ve engelleri üzerine yaptığı çalışmasında, yaşlıların İnternet kullanabilirliğinin

teknolojinin mevcut olmasından daha fazlasına dayandığını ileri sürmektedir. Yaşlı insanlar arasında Web becerilerinin eksikliği, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gençler için olduğu görüşüne yol açtığı belirtilen çalışmada, bu sebeple interneti kullanmaya ilgi duymada uzun süreli bir zarara neden olduğundan söz edilmektedir.

Eğitim seviyesi başka bir faktördür. Paul ve Stegbauer (2005), çalışmalarında yaşlı nüfusun küçük bir kısmının yüksek eğitim seviyesine sahip olmasından dolayı, gençlerle kıyaslandığında bilgi işleme becerilerinin daha düşük olmasının beklenen bir sonuç olduğunu söylemektedirler.

Milward (2003) da yaşlılarda erişimin asıl engelinin beceri yetersizliği olduğunu söylemektedir. Hargittai'nin (2000) "ikinci düzey dijital uçurum" olarak nitelendirdiği bu durumda eğitim seviyesi ve gelir gibi toplumsal dijital uçurum özelliklerinin yanı sıra, belirgin nesil farklılıklarının Web kullanımını etkilediğinden bahsetmektedir. Çevrimiçi becerilere odaklanılan bu seviyeye göre, internet becerilerinin ve güvenin belirgin bir eksikliği, internetin "yalnızca gençler için" olduğuna dair bir duygu yaratabilir. Milward'a göre (2003) bu durum, yaşlılarda Web'e ilgi duymadıkları düşüncesi ve duygusu yaratarak kişisel bir engel haline getirmelerine neden olabilir.

Bu bulguların ardından o dönemden bu döneme dijital uçurumu ölçmeye çalışan çeşitli sayıda çalışma yapılmıştır. Dijital uçurum üzerine yapılan ilk çalışmalar genel olarak fiziksel erişimle ilgili ikiliklere odaklanmaktaydı. İlerleyen dönemlerde ise toplumsal, psikolojik ve kültürel birikimlerin de hesaba katılması gerektiği ortaya çıktı.

DiMaggio ve Hargittai (2001) bu nedenle "erişim"in toplumsal ve teknolojik olarak anlamının yeniden tanımlanması gerektiğini söylerler. Teknoloji toplumun çatlaklarının tamamına sızdığından, sorulması gereken soru, 'kimlerin evde, işyerinde ya da topluluk merkezlerinde bir ağ bulabildiği' değil, onun yerine 'insanlar çevrimiçi olduklarında ne yapıyorlar, ya da ne yapabiliyorlar' olmalıdır. İkinci olarak "internet"in kendisinin karışık bir nesne olmadığını tanımlamak gerekir. Daha ziyade internet, kâr amacı güden şirketler, hükümet ajansları ve sivil toplum kuruluşlarının etkileşimli çabaları doğrultusunda çok hızlı bir şekilde yeniden şekillenen teknolojiler ve hizmetler topluluğudur. Eşitsizlik örüntüleri yalnızca bireysel kaynaklardaki farklılığı etkilemeyecek, aynı zamanda bazı farklılıkları dikkate değer kılacak ekonomik ve siyasi faktörlerin şeklini de etkileyecektir.

DiMaggio ve Hargittai (2001) internetin yaygınlaşmasıyla birlikte üzerinde durulması gereken konunun "sahip olma" ve "sahip olmama" arasındaki eşitsizliğe odaklanan ve yeni teknolojilerin kullanımı ya da erişimine yönelik dikotomik ölçümleri içeren dijital uçurumdan ziyade sadece erişimdeki farklılıklara odaklanmayan, aynı zamanda internete resmi erişimde insanlar arasındaki eşitsizliğe gönderme yapan dijital eşitsizlik olması gerektiğini söylemektedirler. Dijital eşitsizliğin beş boyutunu vurgulamaktadırlar: ekipman, kullanım özerkliği, beceri, toplumsal destek ve teknolojinin kullanılma amaçları. Her bir durum için hipotezler geliştiren DiMaggio ve Hargittai, birey özellikleri eşitsizlik boyutları ve teknoloji kullanımının olumlu çıktıları arasındaki ilişkinin test edilebilir bir modelini geliştirmeyi amaçlamışlardır. Gelecekte dijital eşitsizliğin devam edeceğine dair kesin yargılara sahip olmamakla birlikte, firmaların stratejik seçimleri, tüketicilerin tepkileri ve hükümet politikaları arasındaki etkileşimlerin sonuçları olarak eşitsizlik örüntülerinin anlaşılmasının önemine dikkat çekmişlerdir.

Türkçe literatürde dijital göçmen, dijital uçurum ve dijital eşitsizlik kavramları üzerinden yaşlıların bilişim teknolojileri kullanım becerilerine ilişkin yapılan araştırmalardan biri olan Öztürk'ün (2005) TÜBİTAK-BİLTEN'in yapmış olduğu anketleri değerlendirdiği çalışması alandan önemli bilgiler sunmaktadır. 1997-2000 yılları arasında Türkiye üzerine gerçekleştirilen ve dijital uçurumun ölçüldüğü saha araştırmasında, kişisel bilgisayar sayısı, internete erişim olanağı, telefon ve televizyon hizmetleri gibi çeşitli BİT değişkenlerinin yanında, hane halkının internete erişim hızı, internette kalma süresi, kişisel bilgisayarların nitelikleri ve bireylerin e-okuryazarlığı ölçüleri kullanılmıştır. Demografik değişkenler olarak ise, gelir grupları, eğitim durumu, yaş, aile tipi, etnik köken ve cinsiyet alınmıştır (Öztürk, 2005:113-114). Çalışmanın yaş değişkeni üzerine yapılan araştırmasına göre, Türkiye'de cep telefonunda 16-44 yaş arasında ortalama %50 cep telefonu sahipliği var iken, 45 ve yukarısında bu oran ortalama %30'lara kadar düşmektedir. Buna göre Türkiye'de BİT 34 yaş altındakiler tarafından daha fazla kullanılmaktadır (Öztürk, 2005:120).

Orta yaş ve yaşlı bireylerin internet ve sosyal medya kullanımı ile ilgili bir diğer çalışma Tekedere ve Arpacı (2016) tarafından yapılmıştır. Yaşlıların internet temelinde sosyal medyayı kullanımlarının giderek arttığından bahsedilen çalışmada, interneti kullanmayı bilenlerin %70,5'i araştırma ve bilgi öğrenme, %15,9'u ise e-posta amaçlı kullanılmaktadır. Bireylerin %53,8'i arkadaşlarıyla iletişim, %51,9'u eğitim ve %57,5'i eski arkadaşlarıyla iletişim amacıyla interneti kullanmak istediğini belirtirken, eğitim amaçlı kullanmak isteyenler 65 yaş altı grupta %51,1 iken, bu oran 65 yaş üstü grupta ise %24,6'dır (Tekedere ve Arpacı, 2006:377).

Bu çalışma bağlamında ise yaşlıların bilgisayar ve internet teknolojilerini kullanım becerileri, kullanım amaçları ve sıklıkları, internete bağlanma araçları ve internet kullanımı ile demografik durum arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Tablo 1.'de yaşlıların içinde yer aldığı hanelerin bilgisayar, laptop ve akıllı telefon sahipliğinin sayılarına yer verilmiştir. 60-74 yaş arasındaki gruba ait verilerde sırasıyla dizüstü bilgisayar/netbook (%21,2), masaüstü bilgisayar (%13,3) ve tablet bilgisayar (%12,8) kullanım oranlarıyla kıyaslandığında cep telefonu/akıllı telefon (%91,4) kullanım oranı dikkat çekici derecede yüksek çıkmıştır. IBM'in 2011 yılında yayınladığı gelecek 5 yılı içeren 5 tahmininden biri olan dijital uçurumun ortadan kalkacağına yönelik ifadenin yer aldığı raporda şu ifadelerle yer verilmektedir: "Küresel toplumumuzda, ekonomilerin zenginliği enformasyona ulaşım seviyesiyle bağlantılıdır. Beş yıl içerisinde enformasyona sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki boşluk, mobil teknolojinin ilerlemesi sayesinde son bulacak"¹. Araçlar arasında dengeli bir dağılım olmamakla birlikte, bu açıklama göz önünde bulundurulduğunda dijital uçurumun mobil cihaz sahipliği açısından kapandığı söylenebilir. Ancak kullanım yetenekleri ve amaçlarının da ayrıntılı olarak incelenmesi gereklidir. Nitekim hanedeki bilgisayar kullanımı (%27,8), internet kullanımı (%42,1) oranına göre düşüktür. Bu farklılık da internete bağlanılan cihazlara bakmayı gerektirmektedir. Masaüstü bilgisayar ile internete bağlanma (%8,8) en düşük oran olarak yer alırken, tablet ile internete bağlanma (%9, 1) ve taşınabilir cihaz ile internete bağlanmanın (%17,60) yanında cep telefonu ile internete bağlanma (%44) en yüksek bağlanma oranı ile ilk sırada yer almaktadır.

¹ I Really? IBM predictstheend of thedigitaldivide in 5 years <http://edition.cnn.com/2012/01/17/tech/mobile/ibm-digital-divide-gahran/index.html> (Erişim Tarihi: 08.11.2017).

Hane içindeki cep telefonu kullanımı ile karşılaştırıldığında, internete bağlanmanın yarı yarıya düşük olması, kullanım pratiklerinin farklılığını akla getirmekte, bu sebeple de cep telefonu kullanımının, aynı zamanda internet kullanımı anlamına gelmediği bu sonuçtan açıkça görülmektedir.

	<i>f</i>	%	N
Masaüstü bilgisayar	413	13.30	3.116
Dizüstü bilgisayar/Netbook	660	21.20	3.116
Tablet bilgisayar	398	12.80	3.116
Cep telefonu/Akıllı telefon	2848	91.40	3.116
Hanede bilgisayar kullanımı	867	27.80	3.116
İnternet kullanımı	1312	42.10	3.116
Masaüstü bilgisayar ile internete bağlanma	275	8.80	3.116
Taşınabilir cihaz ile internete bağlanma	549	17.60	3.116
Tablet ile internete bağlanma	283	9.10	3.116
Cep telefonu ile internete bağlanma	1371	44.00	3.116

Tablo 1. Yaşlıların bulunduğu hanelerdeki teknolojik cihaz kullanımı ve internete bağlanma araçları

Tablo 1'in görünmeyen kısmını ayrıca internet kullanmayan bir kitle tamamlamaktadır. Bilgisayar ve internet kullanmama sebeplerinin yer aldığı Tablo 2.'de, internete gerek duymamak (%33) seçeneğinin birinci sırada çıkması, dijital uçurumun sebeplerinin belirlenmesi açısından dikkate alınması gereken bir sonuçtur. Çünkü günümüzde bilişim ve iletişim teknolojilerinin kullanımı yaş fark etmeksizin giderek herkesi kapsayan bir yapıya bürünmektedir. Yaşlıların, gündelik hayatlarında interneti ve bilgisayarı kendileri için faydalı bir şey olarak görmemeleri, alışkanlıklarının ve rutinlerinin getirdiği geleneksel davranış şekillerinin bir uzantısı olabilir ancak, yaşlıların bu teknolojiye gerek duymadıklarını söylemeleri gerçekten ihtiyaçları olmadığı ya da bu teknolojinin hayatlarını kolaylaştırmayacağı anlamına gelmemektedir.

65 yaş ve üstü 26 kişi ile derinlemesine görüşme yapan Abbey ve Hyde, çalışmalarında bu kişilerin bilgi ve iletişim teknolojileriyle ne kadar ili-dışlı olduklarını ve politik faaliyetlerinde bu teknolojileri kullanıp kullanmadıklarını incelemişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre, siber-eleştiriciler, siber-ntrler ve siber-hayranlar olmak üzere yaşlıları üç gruba ayırmışlardır. Buna göre az sayıda olan siber-eleştiriciler (4), ne şekilde olursa olsun hayatlarına BİT'i dahil etmeyen kimselerdir. Dahil etmedikleri gibi bu tür teknolojilerin günlük yaşantılarına bir katkı sağlayacağını düşünmemekte ve var olan teknolojinin kendilerine yeterli olduğuna inanmaktadırlar (2009: 232). TÜBİTAK anketinde bilgisayar ve internet kullanımını gerekli görmeyen yaşlı bireylerin de eleştirel yaklaşıp yaklaşmadıklarına dair herhangi bir ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte, neden gereksiz bulduklarının sorulduğu ayrı bir bölüm olmadığı için bu konunun detayına inilememektedir. Bu sonuç, çalışmanın ileriye dönük sorgulanması gereken bir eksiğini oluşturmaktadır.

Bilgisayar ve internet kullanmama sebepleri sırasıyla ev dışında bir yerden internete bağlanmak (%12,7), kullanmayı bilmemek (%12,6), pahalı olduğu için bilgisayar kullanmamak (%7) ve pahalı olduğu için internet kullanmamak (%6,9) şeklinde devam etmektedir. Burada da kullanmayı bilmediği için kullanmamak önemli bir sonuçtur. Dijital uçurumun en büyük etkenlerinden biri dijital okuryazarlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yaşlı bireylerin yeni iletişim teknolojilerini kullanmayı bilmemeleri dijital uçurumun boyutunu artıran faktörlerin başında gelmektedir. Burada da yaşlı bireylerin kullanmayı niçin bilmedikleri yahut başka bir açıdan bakılacak olursa, niçin öğrenmedikleri sorunu ortaya çıkmaktadır. Yukarıda Milward'ın (2003) çalışmasından yapılan alıntıda olduğu gibi, bu tür teknolojilerin yalnızca gençlere özgü olduğunu düşünebilecekleri gibi, öğrenememe korkusu da kullanmayı bilmediklerini söylemelerinin bir başka sebebi olarak okunabilir. Yine Milward'ın (2003) çalışmasında 55 yaş üstü bilgisayar ve internet kullanıcılarının en büyük korkusunun, normal bir kullanıcının bilmesi gereken çok basit işlemleri nasıl yürüttüğünü bilememekten kaynaklanan aşağılanma ya da yakalanma (küçük düşme) hissi olduğu sonucuna varılmıştır. Van Dijk bu durumu “bilgisayar korkusu” ve “teknofobi” kavramlarıyla açıklamaktadır. Bilgisayar korkusu, rahat hissedememe, stres ve korkunun bilgisayar karşısında deneyimlenmesi iken, teknofobi ise teknolojiye genel olarak duyulan korku ve güvensizliği temsil etmektedir. Bilgisayar korkusu ve teknofobi, Van Dijk'a göre (2006:227) özellikle yaşlılar, düşük eğitim seviyesine sahip insanlar ve kadın nüfusunun bir kısmı arasında internet ve bilgisayar erişiminin en önemli engelleri arasındadır.

Fiyat politikası yaşlıların bilgisayar ve internet kullanımının önündeki büyük engellerden biri değildir. Loges ve Jung'un gençler ve yaşlılar arasındaki dijital uçurumu ölçtükleri çalışmalarında da benzer bir sonuca ulaşılmıştır. Internetin pahalı olup olmadığı sorulduğunda yaşlıların yalnızca %29'u katılmışlar, 30 yaşından küçük olanların ise %47'si pahalı olduğunu düşünmüşlerdir. Ayrıca yaşlı Amerikalıların genç Amerikalılara kıyasla mahremiyetlerini koruma konusunda daha endişeli oldukları tespit edilmiştir (Loges ve Jung, 2001: 541). TÜBİTAK'ın anket sonuçlarına göre ise, mahremiyet sebebiyle kullanmamak (%1,9) önemli bir faktör değildir. Yaşlı bireylerin kişisel bilgilerinin kullanılmasından ya da bunların çalınmasından büyük oranda rahatsızlık duymadıkları görülmektedir.

Bilgisayar ve internet kullanmama sebepleri	f	%	N
Ev dışında bir yerden internete bağlanmak	397	12.70	3.116
İnternete gerek duymamak	586	33.60	3.116
Pahalı olduğu için bilgisayar almamak	219	7.00	3.116
Pahalı olduğu için internet kullanmamak	214	6.90	3.116
Kullanmayı bilmemek	394	12.60	3.116
Mahremiyet sebebiyle kullanmamak	58	1.90	3.116
Yaşanan yerde geniş bant olmaması	59	1.90	3.116
Fiziksel engel nedeniyle kullanamamak	23	0.70	3.116

Tablo 2. Yaşlı bireylerin bilgisayar ve internet kullanmama sebepleri

Belirtilen cihazların kadın ve erkek olarak kategorileştirilerek cinsiyete göre kullanımının ayrıca incelenmesi gerekmektedir. Çünkü cinsiyet bu tür çalışmalarda bir diğer önemli demografik değişkendir. Bunun incelendiği Tablo 3’de, cinsiyet açısından önemli farklılıkların olmadığı görülmüştür. Taşınabilir bilgisayar kullanımının erkeklerdeki (%38) ve kadınlardaki (%39,1) oranı ve cep telefonu ya da akıllı telefon kullananların erkeklerdeki (%66,1) ve kadınlardaki (%70,8) oranları arasında belirgin bir fark yoktur. Ancak kadınların belirtilen her iki cihazı da erkeklerden daha fazla kullandığını söylemek mümkündür. Paul ve Stegbauer’in yukarıda bahsedilen çalışmalarında (2005) cinsiyet ele alınan önemli bir demografik faktördür. Onların çalışmalarında da yaşlılar arasındaki kullanıcıların büyük bir kısmının kadınlardan oluştuğu sonucuna varılmıştır.

Van Dijk (2012:58) teknik beceriler edinme ve cihazların kullanımını cinsiyet açısından değerlendirdiğinde, baskın kategorinin teknolojiye uyumu ilk sağlayanlar olduğunu söylemektedir. Bu avantaj ise alt kategorilerle ilişkilerinde artan bir güç olarak kullanılmaktadır. Ona göre, cinsiyet farklılıkları, teknolojinin kullanımında çok erken yaşlarda başlamaktadır. Erkek çocuklar teknik oyuncakları ve aletleri kızlardan önce ellerine almaktadırlar. Kız kardeşleri, arkadaşları ya da komşuları operasyonel işleri erkek çocuklarına bırakmakta, çünkü kendilerini bunları yaparken özgüvenli hissetmemektedirler. Böylece kızların “hiçbir zaman” öğrenemeyeceği aletlerin kullanımı ve erkeklerin de sürekli kendilerini bu alanda geliştirdikleri uzun süre devam eden sürecin ilk adımları atılmaktadır. Van Dijk’a göre yetişkinlikte de bu süreç devam etmekte, erkekler teknik ve stratejik açıdan önemli işlere daha uygun gözükmürken, kadınlar dışarıda bırakılmaktadır. Ancak, bu çalışmanın verileri göstermektedir ki, ileri yaşlardaki dijital göçmenler arasında kadınlar, yeni iletişim teknolojilerine erkeklerden daha aşinadır ve daha fazla kullanılmaktadırlar.

Cihaz	Erkek (%)	Kadın (%)
Taşınabilir bilgisayar kullananlar	38.00	39.10
Cep telefonu/Akıllı telefon kullananlar	66.10	70.80
Hiç kullanmayanlar	21.70	17.40

Tablo 3. Yaşlı erkek ve kadınların teknolojik cihaz kullanımları

Yöntem

Bu çalışmada TÜİK’in 16-74 yaş arasındakiler üzerine yaptığı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması verileri resmi bir yazı ile elde edilmiştir. Çalışma kapsamında 2016 yılı TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması veri seti kullanılarak birincil analiz yapılmıştır. TÜİK araştırması Türkiye’nin yedi farklı bölgesinde kent ve kırsal alanda olmak üzere 16-74 yaş aralığında toplam 28.353 kişiyle hane ve fert bilgileri, bilgisayar ve internet kullanım şekilleri ve sıklığı, internete bağlanılan cihazlar ve ağlar, bilişim sistemleri kullanım yetenekleri, güvenlik önlemleri gibi alanlarda sorular ile yüz yüz görüşme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Buna göre TÜİK örnekleminin %15’ini oluşturan 60-74 yaş aralığındaki toplam 4.276 yaşlı bireyden

3.316'sı çalışma kapsamına dahil edilmiştir (60-74 yaş, N=3.316). TÜİK veri setinin geniş örneklem kitlesi bulunmasına rağmen, yapılmış olan anketin yaşlılığı temel alan bir araştırma tasarımına sahip olmaması sebebiyle, ele alınan yaş grubunun Türkiye'deki yaşlı nüfusu temsil etmediğinin farkındalığı ile bu çalışma yapılmıştır.

Bu çerçevede araştırmanın yöntem kısmı ile ilgili olarak bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin bilgiler ve hipotezler sunulmuştur.

Bağımlı Değişkenler

Bu çalışmada bağımlı değişkenler yaşlıların bilişim teknolojilerini kullanım amaçları ve kullanım yetenekleridir. Bu nedenle yaşlıların bilgisayar kullanım yetenekleri ve amaçları derecelendirilerek yeteneklerinin seviyesi belirlenmiştir. Yaşlı bireylerin bilgisayar kullanım yetenekleri ölçeği, *bilgisayar ve diğer cihazlar arasında dosya aktarma, yazılım veya mobil uygulama yükleme, işletim sistemi ve güvenlik programlarını değiştirme, dosya/klasör kopyalama/taşıma, Word vb. yazılım kullanarak bir metin hazırlama, metin, resim, tablo veya grafikler ekleyerek sunum hazırlama, Excel vb. program kullanma, gelişmiş fonksiyonlar yardımıyla verileri sıralama, filtreleme, yazılım kullanarak fotoğraf, video veya ses dosyalarını yönetme ve bir program dilinde kod yazma* olmak üzere oluşturulmuştur. Yaşlıların yeteneklerinin derecelerine göre yetenekleri sınıflandırılmıştır. Buna göre birincil kullanım; bilgisayar ve diğer cihazlar arasında dosya aktarma, yazılım veya mobil uygulama yükleme, işletim sistemi ve güvenlik programlarını değiştirme, dosya/klasör kopyalama/taşıma çerçevesinde 1-4 arası yetenekleri olanlar birleştirilmiştir. Bu kitle yaklaşık olarak %10'a karşılık gelmektedir. Daha sonra ikincil kullanım; Word vb. yazılım kullanarak bir metin hazırlama, metin, resim, tablo ve grafikler ekleyerek sunum hazırlama, Excel vb. program kullanma yeteneklerine sahip olanlar şeklinde kodlanmıştır (%7,3). Son olarak üçüncül kullanım; gelişmiş fonksiyonlar yardımıyla verileri sıralama, filtreleme, yazılım kullanarak fotoğraf, video veya ses dosyalarını yönetme ve bir program dilinde kod yazma yetenekleri altında sınıflandırılmıştır (%2,2). Yapılan sınıflamaya göre yaşlıların en çok birincil kullanıma yönelik yeteneklerinin gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Yaşlı bireylerin internet kullanım amaçları ölçeği, *e-posta gönderme/alma, internet üstünden telefonla görüşme/video görüşmesi, sosyal medya kullanımı, haber sitelerini ziyaret etme, mal ve hizmetler hakkında bilgi arama, oyun indirme veya oynama, müzik dinleme, TV izleme, ücretli video izleme, paylaşım sitelerinden video izleme (örn; YouTube), kendi oluşturduğu metin-foto, müzik, video, yazılım vb. içerik yükleme, web sitesi veya blog oluşturma, sağlıkla ilgili bilgi arama, doktordan randevu alma, seyahat ve konaklama işlemleri için kullanma, mal veya hizmet satışı, internet bankacılığı, ödeme yapma, çevrimiçi kurs, çevrimiçi görsel-işitsel materyal bulma, çevrimiçi olarak eğitmen ve öğrencilerle iletişim olmak* üzere oluşturulmuştur. Yaşlıların kullanım amaçları arasında birinci sırada haber sitelerini ziyaret etme (%8,4) yer alırken, ikinci sırada sosyal medya kullanımı (%7,5), üçüncü sırada sağlıkla ilgili bilgi alma (%6,6), dördüncü sırada mal ve hizmet ürünleri hakkında bilgi arama (%5,9), beşinci sırada paylaşım sitelerinden video izleme (%4,8) yer almaktadır. Paul ve Stegbauer Almanya'daki genç

ve yaşlı nüfus üzerine yaptıkları çalışmalarında (2005), Almanya'nın yaşlı nüfusunun, interneti kullanma motivasyonlarının bilgi arama üzerine kurulduğunu; haberleri ve belli bilgileri takip ettiklerini söylemişlerdir. Yaşlıların sağlıkla ilgili bilgi alma pratikleri, doktordan randevu alma (%2,5) ile birleştirilerek genel olarak sağlık kategorisinde değerlendirildiğinde, karşımıza önemli bir oran çıkmaktadır. Milward'ın çalışmasında da (2003) yaşlılar arasındaki en popüler site türü olarak sağlık ve tıp yer almıştır. Milward, yaşlıların bu şekilde bilgi edinmesinin, kendi küçük hastalıklarını tedavi edebilmesi ve devlete bağımlılığı azaltması hususlarında faydalı olabileceğini düşünmektedir. Dijital uçurumun azaltılmasında önemli bir politika olarak uygulanan e-öğrenme projeleri (Alcala, 2014: 173), kapsamında değerlendirilebilecek çevrimiçi kurs, çevrimiçi görsel-işitsel materyal bulma ve çevrimiçi olarak eğitmen ve öğrencilerle iletişim başlıklarının toplam oranının bile (%0,3) çok düşük olması, bu alandaki ciddi bir eksikliğe işaret etmektedir.

Kullanım amaçları	f	%	N
E-posta gönderme/alma	181	4.20	497
İnternet üstünden telefonla görüşme/video görüşmesi	152	3.60	497
Sosyal medya kullanımı	321	7.50	497
Haber sitelerini ziyaret etme	358	8.40	497
Mal ve hizmetler hakkında bilgi arama	253	5.90	497
Oyun indirme/oynama	109	2.50	497
Müzik dinleme	165	3.90	497
TV izleme	95	2.20	497
Ücretli video izleme	5	0.10	497
Paylaşım sitelerinden video izleme (Örn: YouTube)	207	4.80	497
Kendi oluşturduğu içeriği yükleme	147	3.40	497
Web sitesi veya blog oluşturma	9	0.20	497
Sağlıkla ilgili bilgi arama	282	6.60	497
Doktordan randevu alma	105	2.50	497
Seyahat ve konaklama işlemleri için kullanma	81	1.90	497
Mal veya hizmet satışı	48	1.10	497
İnternet bankacılığı	111	2.60	497
Ödeme yapma	16	0.40	497
Çevrimiçi kurs	3	0.10	497
Çevrimiçi görsel-işitsel materyal bulma	5	0.10	497
Çevrimiçi olarak eğitmen ve öğrencilerle iletişim	4	0.10	497

Tablo 4. Yaşlıların internet kullanım amaçları

Yaşlıların gizlilik ve kişisel bilgilerin korunması başlığı altında e-güvenlik yaklaşımı ölçeği ise, birincil kullanım olarak *kişisel bilgilerin paylaşılması (ad/soyad, doğum tarihi, vatandaşlık numarası), iletişim bilgilerinin paylaşılması, ödeme bilgilerinin paylaşılması, diğer kişisel bilgilerin paylaşılması (fotoğraf, konum, sağlık) ve herhangi bir kişisel bilgi paylaşılmaması* olarak düzenlenmiştir. İkincil kullanım olarak ise, *paylaşmadan önce gizlilik politikasının okunması, coğrafi konuma erişimin sınırlandırılması, sosyal ağlar üzerindeki içerik ve profil bilgilerine erişimin sınırlandırılması, kişisel bilgilerin reklam amaçlı kullanılmasına izin vermeme, sertifikaların kontrolünü sağlama ve kişisel bilgileri*

güncelleme veya silme için web siteleriyle iletişime geçme altında değerlendirilmiştir. Birincil kullanımda yaşlı bireylerin internette bilgi paylaşmaktan çekinme oranı ölçülmeye çalışılırken, ikincil kullanımda kullanım becerisi kategorisine dahil edilebilecek şekilde kişisel bilgilerinin paylaşımını önleme konusundaki tutumun derecesi belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre, birincil kullanımda bilgilerini paylaşmayacağını söyleyenlerin oranı (%35) herhangi bir sakınca görmeyenlerin oranı (%13,3) ile karşılaştırıldığında, yaşlı bireylerin e-güvenlik konusunda temkinli oldukları görülmektedir. Ancak ikincil konumu içeren e-güvenliği sağlamak için yapılanlar listesine bakıldığında yaşlı bireylerin güvenli bir internet ortamı yaratabilmek için pek çaba içerisinde bulunmadığı açıkça görülmektedir (%13,4).

Bağımsız Değişkenler

Bu araştırma kapsamında yaş, cinsiyet, eğitim durumu, bilgisayar kullanım sıklığı, internet kullanım sıklığı, cep telefonu kullanımı, bilgisayar ve internet kullanım yeteneği, internet kullanım amaçları değişkenleri bağımsız değişken olarak alınmıştır.

Hipotezler

Bilişim teknolojileri kullanım yeteneklerine dair hipotezler:

- H_{a1}: Bilgisayar kullanım sıklığı eğitim gruplarına göre anlamlıdır.
- H_{a2}: Bilgisayar kullanım sıklığı cinsiyet gruplarına göre anlamlıdır.
- H_{a3}: İnternet kullanım sıklığı eğitim gruplarına göre anlamlıdır.
- H_{a4}: İnternet kullanım sıklığı cinsiyet gruplarına göre anlamlıdır.
- H_{a5}: Cep telefonu kullanımı eğitim gruplarına göre anlamlıdır.
- H_{a6}: Bilgisayar kullanım yeteneği bilgisayar kullanım sıklığına göre anlamlıdır.
- H_{a7}: Bilgisayar kullanım yeteneği internet kullanım sıklığına göre anlamlıdır.
- H_{a8}: Bilgisayar ve internet kullanım yeteneği eğitim gruplarına göre anlamlıdır.
- H_{a9}: Bilgisayar kullanım yeteneği cinsiyet gruplarına göre anlamlıdır.
- H_{a10}: Bilgisayar kullanım yeteneği eğitim gruplarına göre anlamlıdır.
- H_{a11}: İnternet kullanım amaçları yaş gruplarına göre anlamlıdır.
- H_{a12}: İnternet kullanım amaçları eğitim gruplarına göre anlamlıdır.

Araştırmanın Bulguları

Bu kapsamda araştırmanın bulguları kısmında, öncelikle çalışmanın örneklem olarak alınan grubunun sosyo-demografik özellikleri, yaşlıların bilgisayar ve internet kullanma sıklıkları ve hipotezlerin analizi başlıkları altında verilmektedir.

Yaşlıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Bu çalışmanın örneklemini 60-74 yaş aralığındaki toplam 4.276 yaşlıyı kapsamaktadır. Çalışmanın %52'si kadın, %48'i erkeklerden oluşmaktadır (kadınlar erkeklere göre daha uzun süre yaşamaktadır). Dolayısıyla yaklaşık olarak yaş grupları arasında cinsiyet açısından dengeli bir dağılım olduğu söylenebilir. Örneklemin eğitim durumuna bakıldığında yaklaşık olarak %25 gibi büyük bir kesimin okuma yazma bilmediği görülmektedir. Bunun yanında bir okul bitirmeyenlerin oranı %33,6 iken, ilköğretim mezunlarının oranı ise %43,6 ile en yüksek orana sahiptir. İlköğretim mezunları %5,8, lise mezunları ise %7,2 oranındadır. Yükseköğretimi içeren yüksekokul ve fakültenin toplamı ise %6,9 gibi düşük bir seviyede kalmaktadır. Yaş itibarıyla şu anki çalışma durumundan ziyade, çalışıp çalışmadıkları üzerine sorulan soruya verilen cevapta ise %14,3'ü daha önce çalışmışken, %82,7 oranında hiç çalışmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmama sebepleri arasında daha önce belirtildiği gibi %37,6 ile ilk sırada emekli olmaları veya işi bırakmaları seçeneği gelmektedir. İkinci sırada ise %31,2 ile ev işleriyle meşgul olmaları yer almaktadır. Bu oranın bu denli yüksek çıkması, burada bir parantez açarak cinsiyet açısından oranlara bakmayı zorunlu kılmıştır. Yapılan çapraz tablonun sonucuna göre “ev işleriyle meşgul olduğu için çalışamayanlar”ı oluşturan 1332 kişinin %98,2'si kadın, %1,8'i ise erkektir. Yaşlı kadınların oranının yüksek olmasında daha uzun süre yaşamalarının da etkisinin olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte, özel alan ve kamusal alan tartışmaları açısından toplumsal cinsiyet çalışmalarına katkı sağlayacak bir bilgi içerdiğini belirtmek gerekir. %10,6'lık bir kesim ise çalışmamalarını yaşlı olmalarına bağlamışlardır. Tablo.5'te yüzdeler ayrıntılı olarak verilmiştir.

	f	%
Cinsiyet		
Kadın	2222	52.00
Erkek	2054	48.00
Eğitim Durumu		
Okuma yazma bilenler	3240	75.80
Okuma yazma bilmeyenler	1036	24.20
Bir okul bitirmedi	1436	33.20
İlkokul	1864	43.60
İlköğretim/ortaokul	246	5.80
Lise	306	7.20
Yüksekokul, fakülte ve üstü	296	6.90
Çalışma Durumu		
Çalıştı	613	14.30
Hiç çalışmadı	3535	82.70
Çalışmama Nedenleri		
Emekli veya işi bırakmış	1607	37.60
Ev işleriyle meşgul	1332	31.20
Yaşlı	454	10.60

Tablo 5. Yaşlıların sosyo-demografik özellikleri

Yaşlıların Bilgisayar ve İnternet Kullanma Sıklıkları

Dijital uçurumu belirleyebilmek amacıyla yaşlıların bilgisayar ve internet kullanım sıklıklarına bakmak önem arz etmektedir. Erkeklerin %68,9'u hemen her gün bilgisayar kullanırken, kadınlarda ise bu oran %31,1'de kalmıştır. Ancak haftada bir defa kullananların oranı göz önünde bulundurulduğunda (erkek=%64,6, kadın=%35,4), yaşlıların bilgisayar kullanımından çok da uzak olmadığı görülmektedir. İnternet kullanım oranının cinsiyete göre farklılaşması da bilgisayar kullanım sıklığı ile yaklaşık olarak aynı oranlara denk gelmektedir. Erkeklerin %68,5'i hemen her gün internet kullanırken, kadınlarda bu oran %31,5'dir. Genel olarak bilgisayar kullanım sıklığına bakıldığında hemen her gün %6,8 oranı karşımıza çıkarken, internet kullanım sıklığı açısından hemen her gün kullananların oranı ise %9'dur. Yine aynı şekilde hanelerdeki bilgisayar kullanım oranı %27,8 oranındayken, internet kullanımının %42,1 olması söz konusudur. Bu da yaşlıların bir bölümünün sabit bilgisayarlardan değil, cep telefonlarını (%91,4) da içeren mobil cihazlardan internete erişim sağladıklarını göstermektedir. Yaşlıların eğitim durumu ile bilgisayar ve internet kullanım sıklıkları arasındaki ilişkiye bakıldığında, eğitim durumu yükseldikçe, bilgisayar ve internet kullanım sıklığı oranının arttığı görülmekte ve dijital okuryazarlığın önemi ortaya çıkmaktadır.

	Bilgisayar Kullanım Sıklığı			İnternet Kullanım Sıklığı		
Cinsiyet	Hemen her gün	Haftada bir defa	Haftada 1 defadan az	Hemen her gün	Haftada 1 defa	Haftada 1 defadan az
Kadın	75.60	14.30	10.10	75.20	16.80	8.10
Erkek	77.40	12.10	10.50	78.30	14	7.70
Eğitim Durumu						
Bir okul bitirmedi	0.30	6.30	0	0.80	6.80	0
İlkokul	15.20	37.50	23.10	21.40	37.80	28.20
İlköğretim	10.40	10.40	12.80	10.90	10.80	15.40
Lise ve dengi	21.10	27.10	35.90	22.40	21.60	30.80
Yüksekokul, fakülte ve üstü	42.80	18.70	28.20	44.50	23.10	39.80

Tablo 6. Yaşlıların bilgisayar ve internet kullanım sıklıkları

Hipotezlerin Analizi

Dijital uçurumun belirlenmesinde demografik özellikler önemli bir yer tutmakla birlikte, bunların yanında başka faktörlerin de dikkate alınması gereklidir. Van Dijk, dijital uçurum araştırmalarının temel sorununun teori eksikliği olduğunu söylemektedir (2006:231).

Yapılan araştırmalar genellikle gelir, eğitim, yaş, cinsiyet ve etnisite gibi demografik özelliklere vurgu yaparak tanımlayıcı bir seviyede kalmıştır. Erişim eşitsizliğinin arkasındaki daha toplumsal, kültürel ve psikolojik nedenler irdelenmemiştir. Bu çalışmalarda toplumsal eşitsizlik, eşitsizliğin diğer türleri ya da daha genel olarak insan eşitsizliğine dayanan “genel bir teori” arka plan olarak kullanılmamıştır.

Bu çalışmada bu eksikliği biraz da olsa kapatabilmek için yaşlıların bilgisayar ve internet kullanım yetenekleri, amaçları ve sıklıkları analize dahil edilmiştir. Yaşlıların bilgisayar ve internet kullanım yeteneklerinin bilgisayar ve internet kullanım sıklığı ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Yaşlıların teknolojik cihazlar arasında cep telefonu kullanım oranının dikkat çekici derecede yüksek olmasının, e-okuryazarlık bağlamında bilgisayar ve internet kullanım yeteneklerinin artmasına katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Yalnızca yaş değil, diğer demografik değişkenler olan cinsiyet ve eğitim durumlarının da kullanım amaçları açısından farklılığa yol açtığı saptanmıştır. Tüm bunlar değerlendirildiğinde yapılan t-testi analizlerinin sonuçlarına göre bilişim teknolojileri kullanım yeteneklerine dair hipotezlerden H_{a1} , H_{a3} , H_{a5} , H_{a6} , H_{a7} , H_{a8} , ve H_{a10} hipotezleri anlamlı bulunmuştur. Buna göre bilgisayar ve internet kullanım sıklığı, bilgisayar ve internet kullanım yetenekleri açısından yaşlılar için anlamlıdır. Bilgisayar kullanım sıklığı ile eğitim arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<0.001$). İnternet kullanım sıklığı ile eğitim arasında da anlamlı bir ilişki çıkmıştır ($p<0.004$). Yapılan ANOVA testi sonucuna göre, kullanım yetenekleri ve eğitim arasındaki anlamlı ilişki doğrulanmıştır ($p<0.05$). Kullanım amaçları ise cinsiyet ve eğitim gruplarına göre kısmen anlamlı çıkmıştır. Kullanım amaçları ve eğitim grupları açısından e-posta gönderme/alma, haber sitelerini ziyaret etme, mal ve hizmetler hakkında bilgi alma, müzik dinleme, TV izleme, sağlıkla ilgili bilgi arama, doktordan randevu alma, seyahat ve konaklama kullanımı, ödeme yapma ve internet bankacılığı başlıkları anlamlı bulunmuştur. Ancak internet üstünden telefonla görüşme/video görüşmesi, sosyal medya kullanımı, oyun indirme veya oynama, video izleme başlıklarının eğitimle ilişkisi bulunamamıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada artan hızla gelişen ve yine aynı hızla hayatımızın her anını kuşatan yeni iletişim teknolojilerinin yaşlı bireyler arasındaki kullanım sıklığı ve kullanım amaçları ortaya konmaktadır. Küreselleşmenin günlük hayatı etkileyen yapısal güçlerinden biri olan yeni iletişim teknolojileri, toplumların dinamiğini “ağ”a kaydırarak ve sosyal, kültürel ve ekonomik süreçleri bu ağlar üzerinden şekillendirmeye başlamıştır. Bu yeni toplum modeli literatürde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Dijk’in “dijital toplum” olarak tanımladığı bu yapıya Castells “ağ toplumu” adını vermektedir. Ağ toplumu günümüz modern dünyasını yeni bir gerçeklik olarak kabul eder (Çımrın, 2011:66) ve bu yeni gerçekliğin itici gücü yeni iletişim teknolojileridir. Bell’in sanayi sonrası enformasyon toplumu olarak tanımladığı ve merkezine bilgiyi koyduğu bu yeni yapıda entelektüel teknolojinin varlığı küreselleşme, toplumsal örgütlenme ve kültür üzerinde önemli dönüşümler yarattığı gibi bireylerin internet teknolojileri ile olan ilişkisini de değiştirmiştir. Bu değişim sürecinin birey temelli etkileri bağlamında daha çok genç bireylere yönelik çalışmaların yoğunluğu, yaşlı bireylerin diğer birçok çalışma alanında olduğu gibi iletişim çalışmalarında da ikinci planda kalmasına neden olmuştur.

Dijitallikle ilişkileri bağlamında yaşlı bireylerin genç nesile göre dezavantajlı olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedeni bu yaş grubunun dijital bir topluma doğmamaları ve bu dijital dili bilmemelerine rağmen öğrenmek ve benimsemek zorunda kalmalarıdır.

Literatürde “dijital göçmen” olarak tanımlanmalarının nedeni de budur. Dijital yerlilere göre bilgisayar ve internet teknolojilerinin teknik ve sosyal yapısına yabancı olan bu kesim, görsel ve işitsel yeni medyanın sağladığı olanaklardan yararlanabilmek ve sanal dışlanmaya maruz kalmamak durumundadır. Giderek hızlanan teknolojiye adapte olmak için teknoloji firmalarının yaşlılara özgü teknolojik ürünlerin tasarımına yönelmeleri ve yaşlıların bu araçları kullanmaları özendirilmelidir. Bu sayede dijital yeterlilik kazanacak olan yaşlıların sosyal yaşamlarını geliştirmeye olanak tanınması açısından da önemlidir.

İnternet ve bilgisayar teknolojilerinin yaşlı bireylerin hayatlarının neresinde durduğu ve bu aşına olmadıkları yapı ile ilişkilerinin boyutunu ortaya koyma amacından yola çıkan bu çalışmada, Türkiye’de 60-74 yaş aralığındaki yaşlı bireylerin bilgisayar ve internet kullanım yetenekleri ve kullanım sıklıkları araştırılmaktadır. Bu sayede çalışmada yaşlı bireylerin dijital okuryazarlık düzeyleri ve dijital uçurum ölçümleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla TÜİK’in 2016 yılında yapmış olduğu Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması veri seti kullanılarak birincil analiz yapılmış ve bu analizler sonucunda yaşlı bireylerin internet ve bilgisayar kullanımına önemli ölçüde hakim oldukları görülmüştür. Bununla birlikte bilgisayar kullanım oranlarının internet kullanımına göre düşük olması, yaşlı bireyler arasında akıllı telefon ve uygulamalarının yüksek oranda olduğunu göstermektedir. Zira ölçümsel olarak da bu oranın %44 olduğu görülmüştür. Bu bağlamda yaşlıların dijital teknolojilere aşinalığı şaşırtıcıdır. Ancak bu sonuç genç neslin kullanım yetenek ve sıklığı ile karşılaştırıldığında kullanım oranları ve becerilerinin yaşa göre azaldığı sonucunu değiştirmemektedir. Bu bulgu daha önce yapılan araştırmaların incelenmesi ile ortaya konmuştur (Deursen ve Dijk, 2006, Baran ve Erdem, 2017, Abbey ve Hyde, 2009). Bu sonuçlar dijital uçurumun belirlenmesinde yaş faktörünün önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Bir diğer sonuç, 60-74 yaş arasındaki bireylerin dijital yeterlilik seviyeleri üzerinde demografik değişkenlerin etkili olmasıdır. Buna göre yaşlı bireylerin bilgisayar ve internet kullanım sıklığı cinsiyet ve yaş faktörü açısından anlamlı değilken, her iki yeterlilik düzeyinde eğitim faktörü önemli bir etkidir. Bunun yanı sıra internet kullanım amaçları da cinsiyet ve eğitim gruplarına göre kısmen anlamlıdır. Bu noktada eğlence amaçlı internet kullanımında (sosyal medya, haber okuma gibi) eğitim seviyesi önemsizken, daha teknik beceri gerektiren kullanımlarda (e-posta alma-gönderme, internet bankacılığı, çevrimiçi randevu) eğitim faktörü belirleyicidir. Bu bağlamda eğitilmiş yaşlıların internet ve bilgisayar kullanım yetenekleri dijital okuryazar olmalarında belirleyicidir. Bu sonuç Deursen ve Dijk’in (2016) araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Buna göre eğitim her tür beceri için önemli bir katalizör görevi görmektedir.

Çalışmanın bağımsız değişkenleri olan yaşlıların bilişim teknolojilerini kullanım amaç ve yetenekleri derecelendirildiğinde, yaşlıların en çok birincil yeteneklerinin (dosya aktarma, yazılım veya mobil uygulama yükleme, dosya/klasör kopyalama) gelişmiş olması, dijital teknolojileri kullanıma yönelik temel düzeyde bilgi sahibi olduklarını göstermektedir.

Yaşlı bireylerin bilgisayar ve internet kullanamama sebeplerine yönelik sonuçlara bakıldığında kullanmayı bilmemek ve gerek duymamak başlıkları ön plana çıkmaktadır. Bu sonuç literatürde de yer aldığı gibi yeni iletişim teknolojilerinin gençlere yönelik olduğunun düşünülmesinden ya da bu teknolojilere yönelik ön yargılardan kaynaklanabilmektedir.

Bu noktada araştırmaların derinleştirilerek alt bağlamlar ve sosyo-ekonomik ve kültürel süreçlerin de ortaya konması önem arz etmektedir. Böylece dijital uçuruma yönelik daha sağlıklı bir analiz ortaya konulabilir.

Dijital uçurumun önemli etkenlerinden sayılabilecek bu faktörler dijital okur-yazarlığın kazandırılması için gerekli alt yapıyı sağlayacaktır. Yaşlıların çevrimiçi kurs, eğitim, görsel-işitsel materyal bulma gibi eğitim olanaklarından yararlanmamaları ya da ilgi azlığı dijital uçurumun azaltılması hususunda engel sayılmaktadır. Bu noktada yaşlılara yönelik e-öğrenme ya da e-kaynaşma projeleri oluşturulması ve sürdürülmesi konusunda hükümet ve kurumlara önemli görevler düşmektedir. Bunun için yerel yönetimlerin ve sivil örgütlerin yaşlılarla gençleri bir araya getiren uygulamalara öncelik vermesi önerilebilir. Bu nedenle yaşlı bireylerin teknolojiyi kullanma ve öğrenme konusundaki yaşadıkları korkuların giderilebilmesine yönelik kurs öncesi terapiye alınmaları ve öğreticilerinin yaşlıların bu durumunu bilerek istismar edilmemeleri konusunda uyarılmaları önem taşımaktadır. Yaşlılara yönelik oluşturulacak dijital yeterlilik eğitimleri, yaşlı bireyleri mahkûm oldukları dezavantajlı yaftasından kurtaracağı gibi, sosyal, kültürel ve psikolojik kazanımlarını da önemli ölçüde değiştirecektir. Bu noktada yaşlıların bu öğrenme programlarına ve kurslara katılmaları yönünde bilgilendirilmesi için açık iletişim kanallarının kullanılarak duyurulması ve teşvik edilmesi gerekir.

Kaynaklar

Abbey, R. ve Hydde, S. (2009). “No country for older people? Age and the digital divide”, *Journal of Information, Communication&Ethics in Society*, 7(4), s. 225-242.

Alcala, L. A., (2014). “Media Literacy for Older People facing the Digital Divide: The e-Inclusion Programmes Design”, *Media Education Research Journal*, 42(21). s.173-180.

Artut, S. (2014). *Teknoloji- İnsan Birlikteliği*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baudrillard, J. (2011). *Simülarklar ve Simülasyon*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Bauman, Z., Lyon, D., (2013). *Akışkan Gözetim*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Becerikli, S. (2013). “Kuşaklararası İletişim Açısından Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: İleri Yaş Grubu Üzerine Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(44) s. 19-31.

Bell, D. (1997). *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, New York: Basic Books.

Castells, M. (2011). “A Network Theory of Power”, *International Journal of Communication*, (5), s.773-787.

Chakraborty R., Vishik, C., Rao R. (2013). “Privacy Preserving Actions of Older Adults on Social Media: Exploring the Behavior of Opting Out of Information Sharing, Decision Support Systems”, *Science Direct Journal*, 55(4), s. 948-956.

Çeler, Z. (2012). “Manuel Castells ve Ağ Toplumu, İdeoloji Olarak Enformasyon”, *Galatasaray Üniversitesi İletişim*, ss.111-117

Çımrın, F. (2011). “Manuel Castells’i Yeniden Okumak: Küresel Ağ Hareketliliği Yaklaşımının Eleştirel Bir Değerlendirmesi”, Y.D.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Vol:4, Sayı:2, s. 65-77.

DiMaggio P. &Hargittai, E., (2001). “From the ‘Digital Divide’ to ‘Digital Inequality’: Studying Internet Use as Penetration Increases”, Working Paper #15. Princeton: Center for Arts and Cultural Policy Studies, Princeton University, <https://www.princeton.edu/~artspol/workpap/WP15%20-%20DiMaggio%2BHargittai.pdf> (Erişim Tarihi: 15.11.2017).

Gahran, A., Really? “IBM predicts the end of the digital divide in 5 years” <http://edition.cnn.com/2012/01/17/tech/mobile/ibm-digital-divide-gahran/index.html> (Erişim Tarihi: 08.11.2017).

Görgün-Baran, A., (2011). “Yaşlılığın Sosyal Boyutu”, Yaşamak Ayrıcalıktır İç, s.23-32. http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/sosyal_boyut/yaslilikin_sosyal_boyutu.pdf (Erişim Tarihi: 19.11.2017).

Görgün-Baran, A., ve Erdem, T. (2017). “Gençlerin Bilişim Teknolojilerini Kullanım Yetenekleri ve E-Güvenlik Yaklaşımlarına Dair Bir Araştırma”, Gençlik Araştırmaları Dergisi, Temmuz 2017, 5(12) , s.5-22.

Hargittai, E., (2000). “Second-Level DigitalDivide: Differences in People’s Online Skills”, First Monday, 7(4) (April), <http://firstmonday.org/article/view/942/864> (Erişim Tarihi:09.11.2017).

Karabulut, B. (2015). “Bilgi Toplumu Çağında Dijital Yerliler, Göçmenler, Melezler”, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21), ss.11-23.

Lenhart, A., Rainie, L., Fox, S., Horrigan, J., & Spooner, T. (2000). “Who’s not online: 57% of those without Internet Access say they do not plan to log on”. <http://www.pewinternet.org/2000/09/21/whos-not-online-57-of-those-without-internet-access-say-they-do-not-plan-to-log-on/> (Erişim Tarihi: 08.11.2017).

Maigret, E. (2013). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, Halime Yücel (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Masuda, Y. (1990). *Managing in the Information Society*, ABD: Blackwell Pub.

McDaniel, S. A., Zimmer, Z. (2013). *Global Aging in the Twenty-First Century: Challenges, Opportunities and Implications*, Londra: Routledge.

Meder, M.. (2001) “Bilgi Toplumu ve Toplumsal Değişim”, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:9, S. 72-81.

Milward, P., (2003). “The ‘grey digital divide’: Perception, exclusion and barriers of Access to the Internet for older people”, First Monday, 8(7), <http://journals.uic.edu/ojs/index.php/fm/article/view/1066> (Erişim Tarihi: 08.11.2017).

National Telecommunications and Information Administration (2000). *Falling through the Net: Toward digital inclusion*. Washington, DC: U.S. Department of Commerce, NTIA. <https://www.ntia.doc.gov/report/2000/falling-through-net-toward-digital-inclusion> (Erişim Tarihi: 08.11.2017).

Neves, B., Amaro, F., Fonseca, J. (2013). “*Coming of (Old) Age in the Digital Age: ICT Usage and Non- Usage Among Older Adults*”, *Sosyological Research Online*, 18(2). <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.5153/sro.2998> (Erişim Tarihi: 08.11.2017).

Olphert, W. Damodaran, L., “*Older people and digital disengagement: a fourth digital divide?*” *Gerontology*, (59) s.564-570.

Özkan, Y., Purutçuoğlu, E. (2010). “*Yaşlılıkta Teknolojik Yeniliklerin Kabulünü Etkileyen Sosyalizasyon Süreci*”, *Aile ve Toplum*, 6(23), s.37-46.

Öztürk, L., (2005). “*Türkiye’de Dijital Eşitsizlik: Tübitak-Bilten Anketleri Üzerine Bir Değerlendirme*”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (24), s.111-131.

Paul, G., ve Stegbauer C., (2005). “*Is the digital divide between young and elderly people increasing?*”, *First Monday*, 10(10), <http://firstmonday.org/article/view/1286> (Erişim Tarihi: 08.11.2017).

Pecchioni L., Wright, K., Nussbaum, J. (2005). *Life Span Communication*, Londra: Routledge.

Phillipson, C. (2003). “*Globalization and the Future of Aging: Developing a Critical Gerontology*”, *Sociological Research Online*, 8(4). <http://www.socresonline.org.uk/8/4/phillipson.html> (Erişim Tarihi: 08.11.2017).

Powell, J., Khan, H., (2013). “*Ageing and Globalization: A Global Analysis*”, *Journal of Globalization Studies*, Vol:4, Num:1, pp. 137-146.

Prensky, M. (2001). “*Digital Natives, Digital Immigrants*”, *On the Horizon*, 9(5), s.1-6. <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf> (Erişim Tarihi: 08.11.2017).

Tekedere H., ve Arpacı F., (2016). “*Orta Yaş ve Yaşlı Bireylerin İnternet ve Sosyal Medyaya Yönelik Görüşleri*”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2), s. 377-392.

Timisi, Nilüfer, (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, Dost Kitabevi, Ankara.

Tully, C.,J.,(2003). “*Growing up in technological worlds: How modern Technologies shape the everyday lives of the young people*”, *Science, Technology&Society*, 23(6), s. 444-456. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.564.7122&rep=rep1&type=pdf> (Erişim Tarihi: 08.11.2017).

Van Dijk, Jan, A.G. M., (2016). *Ağ Toplumu*, İstanbul: Kafka Yayınevi.

Van Dijk, Jan A. G. M., (2006). “*Digital divide research, achievement and shortcomings*”, *Science Direct, Poetics* (34), s. 221-235.

Van Dijk, Jan A. G. B., (2012). “*The Evolution of the Digital Divide, The Digital Divide turns to Inequality of Skills and Usage*”, *Digital Enlightenment Yearbook 2012*, J. Bes vd. (Editörler), IOS Press, s.57-78.